

PARTI MADARAK FÉSZKELÉSE ÉS VONULÁSA A HORTOBÁGYON

Dr. Kovács Gábor

Bevezetés

A Hortobágy természeti viszonyai hazánkban egyedülálló élőhelyeket kínálnak az igen változatos madárvilág fészkeléséhez és átvonulásához. E tanulmány keretében az 1971–88 között végzett megfigyeléseimből a Hortobágy pusztáin előforduló parti madarakkal (limikolák) foglalkozom, amelyek közül 45 fajt ismertetek. A partimadár-élőhelyek hortobágyi típusait és azok természetvédelmi jelentőségét az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A hortobágyi parti madarak élőhelyei

Száraz élőhelyek

Löszhátak, löszrétek, reliktumgyepek

Parti madarakban szegény élőhely, melynek oka a löszreliktumok csekély kiterjedése és félmagas, magas növényzet. Erősen legeltetett löszgyepeken néha a bíbic alkalmi pótköltése előfordul (pl. Ágota, Zám, Cserepes). Ezen az élőhelytípuson másfél évtized alatt 6 limikolafajt észleltem, de egyik sem volt tömeges és rendszeres (bíbic, aranylile, póling, kis póling, goda, pajzsos cankó).

Szántók

A megművelt területeken szép számmal akadnak belvizes, tartósan vízállásos foltok. Tavaszi vonuláskor az ilyen helyeken élénk limikolamozgás tapasztalható. A vízállások kiszáradása előtt alkalmilag a gulipán, kiszáradásuk után pedig a bíbic, sőt ritkán a székicsér is alkalmas fészkelőhelyet talál.

A vetett növénykultúrák közül az őszi gabona, napraforgó és a lucerna tábláin több, míg az egyéb növényzetben (kukorica, repce, cukorrépa stb.) elenyészően kevés parti madár fordul elő. Jellegzetes a pajzsos cankók tömeges megjelenése vonuláskor. Ugyanez a faj késő ősszel (okt.–nov.) az elvetett gabonátáblákon is rendszeresen táplálkozik száraz időszakokban is. A szántók partimadár-fajait az 1. táblázatban sorolom fel.

1. táblázat

Table 1.

A szántókon előforduló limikolák
Waders occurring on arable land

	Fészkelés	Gyakori táplálkozás	Alkalmi vagy ritka megjelenés
	Nesting	Frequent feeding	Occasional rare occurrence
<i>Vanellus vanellus</i>	x	x	
<i>Pluvialis apricarius</i>			x
<i>Eudromias morinellus</i>			x
<i>Numenius phaeopus</i>		x	
<i>Numenius arquata</i>		x	
<i>Philomachus pugnax</i>		x	
<i>Recurvirostra avosetta</i>	x	x	
<i>Burhinus oedicnemus</i>	x		x
<i>Glareola praticola</i>	x		

Szikes pusztagyeppek

A legkiterjedtebb hortobágyi száraz élőhelytípus. A talajviszonyok által meghatározott sajátossága, hogy tél végén, kora tavasszal, valamint erősen csapadékos években nyáron is a szikes gyep egyes eróziós szintjein ún. padkközi vízállások találhatók. Ezek mélysége 1–10 cm, élettartamuk pedig rövid, max. 1–2 hónap („ephemer vizek”). A tavaszi vonulás során eszményi táplálkozóhelyeket kínálnak a madaraknak, olyannyira, hogy ez a jellegzetes hortobágyi víztípus tartja el a limikolák 70–75%-át. Az élőhelyen előfordult 31 partimadár-faj közül 7 fészkelő. Érdekes költő a székicsér és az ugartyúk. Alkalmilag költött a széki lile és a feketeszárnyú székicsér (Kovács, 1982, 1986). Egyes hortobágyi pusztarészek (Szelencés, Kunmadaras) a havasi lilének rendszeres őszi, és ritkábban tavaszi átvonulóhelyei (Kovács, 1986 b). Az élőhelytípus limikoláit a 2. táblázat tartalmazza.

*Vízi élőhelyek**Szikes tavak*

Természetes vagy természetközeli jellegű szikes tavat a Hortobágyon alig találunk. Csak a keleti peremvidéken, a balmazújvárosi Nagyszik területén alakultak ki ilyen élőhelyek, egykori vályogvető gödrökből. Madárvilágukat részletes tanulmányban ismertettem (Kovács, 1984).

A szikes tavi madárvilágot a 3. sz. táblázat részletezi. A 29 fajból 8 a fészkelők száma. Limikolák költésére, átvonulására egyaránt igen kedvezőek a szikes tavak. Mivel az élőhelytípus a Hortobágyról szinte teljesen hiányzik, a szolonyeci szikeseken mesterségesen, földnyeső gépekkel létesített tavacs-

kákkal igyekezünk ezt a hiányt pótolni. Terveim alapján az első ilyen tó 1986 decemberében készült el a karcagi Ecsezugpusztán. Várható, hogy az értékesebb fészkelők (széki lile, kis lile, gulipán stb.) állományát az ilyen tavak nagyobb számban, a Hortobágy legkülönbözőbb helyén való létesítése jelentősen megnöveli.

2. táblázat

Table 2.

Szikes pusztagyepeken előforduló limikolák
Waders occurring on sodic steppe

	Fészkel	Gyakori	Ritka vagy alkalmi
	Nesting	Frequent	Rare or occasional occurrence
Chettusia gregaria			x
Vanellus vanellus	x	x	
Pluvialis squatarola			x
Pluvialis apricarius		x	
Charadrius hiaticula			x
Charadrius dubius			x
Charadrius alexandrinus	x		x
Eudromias morinellus		x	
Numenius phaeopus		x	
Numenius arquata		x	
Limosa limosa	x	x	
Limosa lapponica			x
Tringa erythropus		x	
Tringa totanus	x	x	
Tringa stagnatilis			x
Tringa nebularia		x	
Tringa ochropus			x
Tringa glareola		x	
Tringa hypoleucos			x
Gallinago media			x
Lymnocyptes minimus			x
Calidris alba			x
Calidris minuta			x
Calidris alpina		x	
Limicola falcinellus			x
Philomachus pugnax		x	
Recurvirostra avosetta			x
Burhinus oedicephalus	x		
Glareola pratincola	x		
Glareola nordmanni	x		

3. táblázat
Table 3.

A szikes tavak limikolái
Waders of sodic ponds

	Fészkel	Gyakori	Ritka vagy alkalmi
	Nesting	Frequent	Rare or occasional occurrence
<i>Vanellus vanellus</i>	x	x	
<i>Pluvialis squatarola</i>		x	
<i>Pluvialis apricarius</i>			x
<i>Charadrius hiaticula</i>			x
<i>Charadrius dubius</i>	x	x	
<i>Charadrius alexandrinus</i>	x		
<i>Numenius phaeopus</i>		x	
<i>Numenius arquata</i>		x	
<i>Limosa limosa</i>	x	x	
<i>Tringa erythropus</i>		x	
<i>Tringa totanus</i>	x	x	
<i>Tringa stagnatilis</i>			x
<i>Tringa nebularia</i>		x	
<i>Tringa ochropus</i>		x	
<i>Tringa glareola</i>		x	
<i>Tringa hypoleucos</i>		x	
<i>Arenaria interpres</i>			x
<i>Gallinago gallinago</i>		x	
<i>Calidris alba</i>			x
<i>Calidris canutus</i>			x
<i>Calidris minuta</i>		x	
<i>Calidris temminckii</i>			x
<i>Calidris alpina</i>		x	
<i>Calidris ferruginea</i>		x	
<i>Philomachus pugnax</i>		x	
<i>Himantopus himantopus</i>	x		x
<i>Recurvirostra avosetta</i>	x	x	
<i>Phalaropus lobatus</i>			x
<i>Glareola pratincola</i>	x		

Szikes rétek és mocsárrétek

Az időszakosan vízborítás alatt álló, félmagas és magas növényzetű, legtöbbször zombékos élőhelyen jóval kevesebb parti madár fordul elő. A 17 megfigyelt fajból 5 fészkelő. Tavaszi vízálláskor jó vonulóhelynek számít az elöntött, vadvizes rét, amelynek sekélyebb részein a godák, pajszos cankók, réti cankók tömegei táplálkoznak. Az élőhely jellegzetes költőma-

dara a goda, a sárszalonka, piros lábú cankó. Legkülső zónájában ritka alkalmi fészkelő a pajzsos cankó és a gólyatöcs (Kovács, 1987). Az élőhely madárvilágát a 4. táblázat mutatja be.

Mocsarak

Tartós vízállású, többé-kevésbé állandó vízi élőhelyek. Területük túlnyomó részt nádasok, gyékényesek borítják, emiatt a limikolák elkerülik. Nyílt vízű tisztásaik csak nyár végi, őszi aszály idején, erős apadás után alkalmasak rá, hogy sekélyé vált vízfelületükre parti madarak szálljanak. Érdekes viszont, hogy egyes hínárfélék (tavirózsa, kolokán) mély vizen úszó mezőire a bíbic, a réti cankó, billegető cankó, sárszalonka gyakran szállnak pihenni. A vizek fölött pedig jellegzetes a székicsér rovarászó tevékenysége. Az élőhelytípus parti madarak fészkelésére nem alkalmas, csupán egy ízben (1977) fordult elő itt a gólyatöcs megtelepedése. A mocsárrekonstrukciók során keletkezett depóniák, illetve nagyobb mesterséges agyagszigetek költőhelyként is szerepet játszanak. Jó példa erre a Fekete-réten a gulipán, a székicsér és a kis lile ismétlődő fészkelése, vagy a Kunkápolnási mocsár kotrással elkészített csónak-útjainak depóniáin a piros lábú cankó 1987. évi megtelepedése. Ugyanitt már 1986-ban előfordult a bíbic fészkelése is. Többszöri átnyarálása miatt számítani lehet a kis liléhez hasonló élőhelyet igénylő billegető cankó megtelepedésére is. Az élőhely parti madarait az 5. táblázat adja.

4. táblázat

Table 4.

Rétek és mocsárrétek parti madarai
Waders occurring in meadows and swampy fields

	Fészkel	Gyakori	Ritka vagy alkalmi előf.
	Nesting	Frequent	Rare or occasional occurrence
<i>Vanellus vanellus</i>	x	x	
<i>Pluvialis squatarola</i>		x	
<i>Numenius arquata</i>		x	
<i>Limosa limosa</i>	x	x	
<i>Tringa erythropus</i>		x	
<i>Tringa totanus</i>	x	x	
<i>Tringa stagnatilis</i>			x
<i>Tringa nebularia</i>		x	
<i>Tringa glareola</i>		x	
<i>Gallinago media</i>			x
<i>Lymnocyptes minimus</i>			x
<i>Limicola falcinellus</i>			x
<i>Philomachus pugnax</i>	(x)	x	
<i>Phalaropus lobatus</i>			x
<i>Glareola pratincola</i>			x

5. táblázat

Table 5.

A mocsarakban előforduló limikolák
Waders occurring in swamps

	Fészkelés	Gyakori	Ritka vagy alkalmi
	Nesting	Frequent	Rare or occasional occurrence
<i>Vanellus vanellus</i>	(x)	x	
<i>Pluvialis apricarius</i>			x
<i>Pluvialis squatarola</i>			x
<i>Charadrius dubius</i>	(x)		x
<i>Limosa limosa</i>		x	
<i>Tringa erythropus</i>		x	
<i>Tringa totanus</i>	(x)	x	
<i>Tringa nebularia</i>		x	
<i>Tringa glareola</i>		x	
<i>Tringa hypoleucos</i>			x
<i>Gallinago media</i>			x
<i>Gallinago gallinago</i>		x	
<i>Lymnocyptes minimus</i>			x
<i>Philomachus pugnax</i>		x	
<i>Himantopus himantopus</i>	(x)		x
<i>Recurvirostra avosetta</i>	(x)		x
<i>Phalaropus lobatus</i>			x
<i>Glareola pratincola</i>			x

Halastavak és víztározók

Ezek az élőhelyek feltöltött, mély vízű állapotukban limikolák számára alkalmatlanok. A lehalászásnál alkalmazott vízlecsapolás viszont a legkiválóbb táplálkozó- és pihenőhelyet adja. A 70-es évek vége óta nemcsak ősszel, de kisebb számban tavasszal és nyáron is végeznek lehalászást, így az év nagyobb részében feltűnően tömeges és nagy fajszerű parti madár gyülekezik az iszapos tömedrekben. Tartós nyári kiszáradáskor a tófenék néha fészkelőhelyként is szolgál (gulipán, kis lile, széki lile). 1982-ben kapcsolódunk be a nemzetközi limikolaszámlálásba, amelynek két mintaterülete a Hortobágy-Halastó és az erősen szikes Akadémia-tó. Kijelölésüket a fentiekben részletezett tények indokolták. Halastó és halászással is hasznosított víztározó a Hortobágy 15 pontján található, kb. 5800 ha-os kiterjedéssel. Ha ehhez még hozzávesszük a környező térség halastavait (Karcag, Kunhegyes, Tiszaszentimre, Kunmadaras, Polgár, Hajdúszoboszló), felmérhetjük, hogy milyen jelentős szerepet játszanak ezek az időjárástól kevésbé függő vizek a partimadár-mozgalmak fenntartásában (Kovács, 1984 c). Halastavi környezetben 37 limikolafajt észleltem, ebből 4 faj költött. Részletezésüket a 6. sz. táblázat adja.

6. táblázat
Table 6.

A halastavakon előforduló parti madarak
Waders occurring on fish ponds

	Fészkel	Gyakori	Ritka vagy alkalmi faj
	Nesting	Frequent	Rare or occasional species
Haematopus ostralegus			x
Vanellus vanellus		x	
Pluvialis squatarola		x	
Pluvialis apricarius		x	
Charadrius hiaticula			x
Charadrius dubius	x	x	
Charadrius alexandrinus	x		x
Numenius phaeopus		x	
Numenius tenuirostris			x
Numenius arquata		x	
Limosa limosa		x	
Limosa lapponica			x
Tringa erythropus		x	
Tringa totanus		x	
Tringa stagnatilis			x
Tringa nebularia		x	
Tringa ochropus		x	
Tringa glareola		x	
Tringa hypoleucos		x	
Tringa cinerea			x
Arenaria interpres			x
Gallinago media			x
Gallinago gallinago		x	
Lymnocyptes minimus			x
Calidris alba			x
Calidris canutus			x
Calidris minuta		x	
Calidris temminckii			x
Calidris alpina		x	
Calidris ferruginea		x	
Philomachus pugnax		x	
Himantopus himantopus	(x)		x
Recurvirostra avosetta	x		x
Phalaropus lobatus			x
Phalaropus fulicarius			x
Burhinus oedicephalus			x
Glareola pratincola			x

7. táblázat
Table 7.

Folyók, csatornák és kubikok limikolái
Waders frequenting rivers and canals

	Fészkelés	Gyakori	Ritka vagy alkalmi faj
	Nesting	Frequent	Rare or occasional species
<i>Vanellus vanellus</i>		x	
<i>Tringa nebularia</i>		x	
<i>Tringa ochropus</i>		x	
<i>Tringa glareola</i>		x	
<i>Tringa hypoleucos</i>		x	
<i>Gallinago gallinago</i>			x
<i>Philomachus pugnax</i>		x	

Folyók, csatornák és kubikjaik

A Tisza és a Hortobágy folyó, valamint számos csatorna (Német-ér, Sáros-ér, Nyugati-főcsatorna, Karácsonyfok, Szandalik, Árkus stb.) sorolható ide. Vizük állandó, melynek ingadozása a part mentén kisebb, iszapos sávokat és zátonyokat hoz létre. Néhol kiöntések is keletkeznek, és a magas vezetőségű Nyugati-főcsatorna a gát alatti elszívárgások következtében terjedelmes elöntéseket okoz. E területek partimadár-fajszáma alacsony (7 faj). Oka a főleg kubikgödörökre jellemző, sűrű növényzet. A két leggyakoribb faj az erdei cankó és billegető cankó, melyek a Hortobágyon kimondottan csatornakedvelő madarak. Aszályos időben a bíbicek néha tömegesen lepik el a csatornákat, szikkadó kubikokat. Az élőhely limikoláit a 7. táblázat mutatja be.

Víziszárnyas-nevelő mesterséges tavak

A 70-es években növekvő mértékű lett a házikacsák, majd a 80-as évek elejétől a háziludak szabad tartásos nevelése. A limikolafajok vonulásában és fészkelésében különösen a peccsenyekacsa-telepek jelentősek a Hortobágyon. Egy-egy tófelületre évente csak egy turnus kacska kerül és mintegy 50 napos nevelésük után a víz üresen marad. Ekkor szállják meg a számukra kedvező helyet a parti madarak. A hortobágyi kacsanevelők mintegy a természetes szikes tavak szerepét töltik be. A libanevelők közül csak a törzsliba-tavak alkalmasak a limikolák számára, amennyiben ott kevesebb házilúd tartózkodik. A víziszárnyas-nevelő tavak elterjedése elősegítette a gulipán hortobágyi jelentős állománynövekedését (Fintha, 1978). Ezen az élőhelytípuson 31 partimadár-fajt észleltem, közülük 7 fészkel, több-kevesebb rendszerességgel. A fajok felsorolását a 8. táblázat tartalmazza.

A Hortobágyon a gyakorlati természetvédelmi munkához tartozik a nyár végi–kora őszi árasztás, amikor nemcsak a réteket és mocsarakat töltjük fel vízzel, hanem terjedelmes foltokban a szikes gyepek is sekély vízborítás alá kerül. Ezek igen jó őszi vonulóhelyek. Az egyéb típusú árasztások (kaszálóöntözés, csatornákból elszökő vizek, árvízvédelmi szükségtárolók) olykor fész-

8. táblázat

Table 8.

Viziszárnyas-nevelőtelepek limikolái
Waders occurring at water fowl farms

	Fészkelés Nesting	Gyakori Frequent	Ritka vagy alkalmi faj Rare or occasional species
Haematopus ostralegus			x
Vanellus vanellus	x	x	
Pluvialis squatarola		x	
Pluvialis apricarius			x
Charadrius hiaticula			x
Charadrius dubius	x	x	
Charadrius alexandrinus			x
Numenius phaeopus		x	
Numenius arquata		x	
Limosa limosa	x	x	
Tringa erythropus		x	
Tringa totanus	x	x	
Tringa stagnatilis			x
Tringa nebularia		x	
Tringa ochropus		x	
Tringa glareola		x	
Tringa hypoleucos		x	
Arenaria interpres			x
Gallinago gallinago		x	
Calidris alba			x
Calidris canutus			x
Calidris minuta		x	
Calidris temminckii			x
Calidris alpina		x	
Calidris ferruginea		x	
Limicola falcinellis			1
Philomachus pugnax		x	
Himantopus himantopus	x		x
Recurvirostra avosetta	x	x	
Phalaropus lobatus			x
Glareola pratincola	(x)		

kelésre is alkalmasak, ha tavasszal kerülnek víz alá. Az árasztásoknál 36 limikolafajt vettem számba, amelyek közül 6 fészelt is ott. Az ilyen árasztásos élőhely a vízállásos, természetes szikes gyepekkel mutat ökológiai hasonlóságot. Részletes vizsgálatukat külön tanulmányban is bemutattam (Kovács, 1984 b). Az árasztás tulajdonképpen a természetes sziki vízállásos rétegeknek mesterségesen előállított változatát adja.

9. táblázat

Table 9.

A rizstelepeken előforduló limikolák
Waders occurring in rice plantations

	Gyakori	Ritka vagy alkalmi faj
	Frequent	Rare or occasional species
Vanellus vanellus	x	
Pluvialis squatarola	x	
Pluvialis apricarius		x
Charadrius hiaticula		x
Charadrius dubius	x	
Charadrius alexandrinus		x
Numenius phaeopus	x	
Numenius arquata	x	
Limosa limosa	x	
Tringa erythropus	x	
Tringa totanus	x	
Tringa stagnatilis		x
Tringa nebularia	x	
Tringa ochropus	x	
Tringa glareola	x	
Tringa hypoleucos	x	
Arenaria interpres		x
Gallinago media		x
Gallinago gallinago	x	
Calidris alba		x
Calidris canutus		x
Calidris minuta	x	
Calidris temminckii	x	
Calidris alpina	x	
Calidris ferruginea	x	
Philomachus pugnax	x	
Himantopus himantopus		x
Recurvirostra avosetta		x
Glareola pratincola		x

A Hortobágyon és környékén eltűnőben lévő élőhelytípus. Jelenleg csak Karcag és Püspökladány térségében vannak még működő rizskultúrák. Az 1971–79 közötti években a puszta számos pontján és távolabbi környezetében is egyaránt termesztettek rizst, de a 80-as években hirtelen visszaszorult a termesztése. A rizstelepek sajátos viszonyai miatt az üzemelő táblákon fészkelés nem történik. A megfigyelt 29 féle parti madarat a 9. táblázat részletezi.

Szennyvízderítők, hígtrágyatelepek, szikkasztók

Ez az igen szennyezett és meglehetősen visszataszító élőhelytípus főleg Balmazújváros, Nádudvar, Püspökladány körzetében a sertéskombinátok környékén gyakori. Hasonló környezetet képez a szántóföldek szegélyén felhalmozott trágyarakások csurgalékleve is. A nagy tömegű táplálék miatt a madárvilág gazdag, közöttük limikolák is. A sárszalonna, erdei cankó, billegető cankó számít leggyakoribbnak. Az 1986-os balmazújvárosi gólyatöcsfészkelés a hígtrágyaszikkasztón érdekesen egybevág a dél-alföldi adatokkal (*Molnár Gy. in litt.*).

A vizsgált limikolafajok nagy száma, az ide tartozó madarak sokfélesége az egyik magyarázata annak, hogy az összes száraz élőhelyen, illetve valamennyi víztípus területén előfordulnak parti madarak, csupán az erdei élőhelyeket és a kultúrkörnyezetet (lakott települések, tanyák) kerülik el (*Kovács, 1988*).

A Hortobágy partimadár-faunája

Csigaforgató – Haematopus ostralegus (L.)

Lecsapolt halastavakon 1975, 1976, 1984 években, kacsanevelő tavon 1985-ben 1–1 példányt figyeltem meg.

Lilebíbic – Chettusia gregaria (Pall.)

1985. okt. 5-én *dr. Bankovics Attila* Zámpusztá északi részén, árasztás mellett figyelte meg.

Bíbic – Vanellus vanellus (L.)

A száraz, szikes gyep gyakori fészkelője, de költése löszhátakon, szántókon, szikes tavakon, réteken, víziszárnyas-nevelő helyeken is előfordul. Őszi tömegei főleg a leeresztett halastómedrekben gyülekeznek, ahol a tetőző mennyiség eléri a 4500–5000 példányt is.

Ujjaslile – Pluvialis squatarola (L.)

Rendszeres átvonuló a lecsapolt halastavak, szikes tavak, víziszárnyas-nevelők, rizsföldek, árasztások területén. Legnagyobb csapatai a halastavaknál tavanként 25–30 példányosok voltak (*Kovács, 1983*). 1986-ban a Hortobágy-Halastó Kondás-taván 5 pl. átnyaralt.

Aranylile – Pluvialis apricarius (L.) Rendszeres átvonuló a szikes gyepeken. A Szelencésen és a Kunmadarasi pusztán 80–100 példányos, Nagyiván mellett

155 példányos csapatait is észleltem. Konyhás Sándor 1987 tavaszán Angyalfázán és Szelencésen 252 egyedet számlált (Konyhás, 1988). Árasztásoknál, halastavaknál, szikes tavaknál ritkább. A fent említett nagyiváni csapatos előfordulás szikfoltos gabonátlán történt (Kovács, 1986).

Parti lile – *Charadrius hiaticula* (L.) Kis számú, de rendszeres átvonuló, főleg ápr. és aug., szept. hónapokban, a sekély vizű élőhelyeken. Max. egyedszáma ritkán éri el a 10 példányt.

Kis lile – *Charadrius dubius* Scop. Szikes tavaknál, elhagyott kacsanevelőknél, mocsárkotrások zátonyain alkalmi fészkelő, évi 1–5 párban, 1980 óta (Kovács, 1982). Nyár végi vonuláskor gyakoribb a sekély vízpartokon.

Széki lile – *Charadrius alexandrius* (L.) Utolsó szikes pusztai költései 1977–78-ban voltak a nagyiváni és kunmadarasi pusztákon. Jelenleg rendszeresen csak a Balmazújváros melletti Nagyszik szikes tavainál költ, de állománya ott is ingadozó. Pl. 1976-ban 25 pár, 1985-ben 1 pár, 1986-ban 3 pár, 1989-ben 4–5 pár. A 80-as évek eleje óta a Hortobágyon vonuláskor is ritka (Kovács, 1984 a).

Havasi lile – *Eudromias morinellus* (L.). E faja Szelencés és a Kunmadarasi puszta rendszeres őszi vendége aug.–okt. között. Max. 122 pld. egyszerre (Kovács–Konyhás, 1986). Tavasszal igen ritka. Részletes hortobágyi adatsorát külön ismertettem (Kovács, 1986 a).

Kis póling – *Numenius phaeopus* (L.). Áprilisban gyakori átvonuló. A száraz gyepeken néha 3–400-as csapatok is összeverődnek. Néhány átnyaraló példány is adódik, csaknem évente.

Vékony csőrű póling – *Numenius tenuirostris* Vieill. Eddig 9 hortobágyi adatom közül 8 esetben leeresztett halastómedrekben, egyszer árasztásnál láttam. 1988. szept. 19-én 3 példányt figyeltem meg Hortobágy-Halastón, a többi adatom mind magányos egyed.

Nagy póling – *Numenius arquata* (L.). Gyakori átvonuló, száraz szikeseken, árasztásoknál, lecsapolt tómedrekben egyaránt tömeges. Hortobágy-Halastón 1000–1600 pld.-os tömegét is észleltem, sőt 1988 szeptemberében többször is becsültünk 4000 példányt meghaladó gyülekezést egyetlen tóban. Átnyaralása rendszeres. Az 1982–83-as és az 1985–86-os teleken áttelelt.

Goda – *Limosa limosa* (L.). Réteken, mocsárréteken, száraz gyepeken gyakori fészkelő. Február–április és augusztus–szeptember hónapokban tömegesen vonul át. 1981. márciusban 40 000, 1988. márciusban 70 000-re becsültem a tömegeit, főleg frissen lecsapolt tavakban, tavaszi vadvizekben, árasztásokon. 1987. augusztusban szántó traktort követő csapatot is láttam (Kovács, 1987).

Kis goda – *Limosa lapponica* (L.). 1982. szept. 19-én 1 pld. a Csécsi-tavon (Bodnár–Kovács, 1983). 1985. ápr. 4-én 3 pld. a Darvas-szigeten. 1987. és 1988. augusztus–szeptemberben 1–6 pld.-os mennyiségben gyakran láttam fiatal példányokat Hortobágy-Halastón és a kunmadarasi árasztás vizeinél (Kovács, 1988.).

Füstös cankó – *Tringa erythropus* (Pall.). Igen gyakori átvonuló, max. 4–500 pld. Főleg április és szeptember hónapokban. Kedvelt helyei az árasztások, szikes tavak, kacsanevelők, halastómedrek. Rendszeresen átnyaral.

Piroslábu cankó – *Tringa totanus* (L.). Réteken, szikes tavaknál, ritkábban száraz gyepeken költ. Tömeges vonulását 16 év alatt egyszer sem észleltem. Maximum 50 pld.

Tavi cankó – *Tringa stagnatilis* (Bechst.). Április és július–augusztus hónapokban szórványos átvonuló. A hortobágyi árasztások, kacsanevelők, szikes tavak, halastavak, rizsföldek területén az 1974–86-os évek során összesen 43 alkalommal figyeltem meg (Kovács, 1986). 1986 nyarán 3 juv. és 2 ad. alkotta családot is láttam az Akadémia-tónál.

Szürke cankó – *Tringa nebularia* (Gunn.). Rendszeres átvonuló, de mindig csak kis mennyiségben, max. 12–15. Halastavak, csatornák és kubikok, szikes tavak, rizsföldek a leggyakoribb lelőhelyei.

Erdei cankó – *Tringa ochropus* (L.) Az előző fajnál kisebb mennyiségű átvonuló. Egy-egy helyen a 10 pld.-os egyedszámot ritkán haladja meg. Árkok, csatornák, folyószélek, kubikok, halágyak, trágyaszikkasztók madara.

Réti cankó – *Tringa glareola* (L.) Április–májusban és augusztus–szeptemberben igen gyakori átvonuló, 5–600-as csapatai is előfordultak, leginkább az árasztások, rizsföldek életterében. Kis számban át is nyaral.

Billegető cankó – *Tringa hypoleucos* (L.) Rendszeres, de kis számú átvonuló, leginkább április és augusztus–szeptember hónapokban. Élőhelyigénye az erdei cankóéhoz hasonló. Egyedszáma ritkán haladja meg a 25–30-at. Kivételesen át is nyaral.

Terekcankó – *Tringa cinerea* (Güld.). 1982. nov. 6-án a lecsapolt Csécs/9 halastó medrében és a vele szomszédos Parajos-elöntésen 1 példányt figyeltem meg.

Kőforgató – *Arenaria interpres* (L.). Ritka tavaszi (május) és szórványos őszi (augusztus–szeptember) átvonuló. Rizsföldeken, halastómedrek iszapjában, kacsanevelőkön egyesével-kettesével fordul elő.

Nagy sárszalonka – *Gallinago media* (Lath.). Ritka átvonuló, a rétek, mocsár-rétek, árasztások madara, többnyire egyesével. Áprilisi és augusztus–október közötti adatok.

Sárszalonka – *Gallinago gallinago* (L.). Mocsárrétek fészkelője. A hortobágyi költőállomány viszonylag csekély, 60–80 párra tehető, de nyár végi gyülekezéskor egy-egy jól belátható, lecsapolt halastavon néha 4–500 pld. is számba vehető (Kovács, 1984).

Erdei szalonka – *Scolopax rusticola* (L.) Ritka átvonuló. 1986 őszén Konyhás S. (in verb.) halastavi előfordulását is megfigyelte.

Kis sárszalonka – *Lymnocyptes minimus* (Brünn.). A nagy sárszalonkánál is ritkábban, mindenkor egyesével figyeltem meg rétek, mocsárrétek, elöntések területén. Október–novemberi adatai mellett érdemes megemlíteni 1983. januári előfordulását, amely egyben az egyetlen halastavi megfigyelésem is e fajról (Kovács, 1984).

Hosszúfarkú cankó – *Bartramia longicauda* (Bechst.). 1987. okt. 18-án 1 példányt figyeltem meg Nagyivánban. A madár a következő napon eltűnt, így több megfigyelő bevonásával nem volt bizonyítható.

Havasi partfűlő – *Calidris alpina* (L.). Április–júniusi és augusztus–októberi gyakori átvonuló. Elsősorban a lecsapolt halastómedreket látogatja, ahol

1500–2000 példányos tömegben is előfordul. 1984-ben Borzason 1 immat. példány átnyaralt.

Sarlós partfutó – *Calidris ferruginea* (Pont.). Rendszeresen, 6–8 példányos csapatokban vonul április–május és augusztus–szeptemberben. Víziszárnyas-nevelők, szikes tavak, rizsföldek zátonyain gyakrabban, halastófenéken ritkábban jelenik meg. Többnyire vegyes limikolacsapatokban látjuk.

Tengeri partfutó – *Calidris maritima* (Brünn.). 1986 tavaszán *Ecsedi Zoltán* és *Szondi László* 1 példányt észlelt Balmazújváros mellett (*Ecsedi–Szondi*, 1987).

Vándor partfutó – *Calidris melanotos* (Vieill.). 1988. szept. 5-én a lecsapolt Fényes 2. tavon 1 példányt figyeltem meg havasi és sarlós partfutók között.

Sarki partfutó – *Calidris canutus* (L.). 1974–87. között 10 esetben figyeltem meg, halastavak, szikes tavak, kacsanevelők vizein augusztus–szeptemberben. Max. 3 pld. (*Bodnár–Kovács*, 1983).

Apró partfutó – *Calidris minuta* (Leisl.). Rendszeres átvonuló, főleg április végétől június elejéig és augusztus–szeptemberben. 1984-ben 3 pld. átnyaralt. Rizsföldek, szikes tavak és kacsanevelők a kedvelt helyei. Jellegzetes a kis lilével alkotott táplálkozóközössége. Mennyisége a 40–50 példányt ritkán haladja meg.

Temminck partfutó – *Calidris temminckii* (Leisl.). Átvonulása az előbbinél rendszertelenebb. Májusban ritka, augusztus–szeptemberben valamivel gyakoribb a szikes tavakon és víziszárnyas-nevelő helyeken. 2–15 példányos kis csapatai más partfutófajokkal, pajzsos cankókkal, kis liléssel keverednek.

Fenyérfutó – *Crocethia alba* (Pall.). Egyetlen tavaszi adata ismert, 1982. ápr. 11. (*Kovács*, 1982). Ősszel, augusztus–szeptemberben szórványos vendég, egyesével vagy 2–3 pld. Kubikgyödrökben, szikes tavakon, lecsapolt tómedrekben.

Sárjárom – *Limicola falcinellus* (Pont.). Öt hortobágyi adata: 1980. aug. 21. és aug. 29., a nagyiváni puszta árasztásán. 1985. szept. 9. és 1987. aug. 21., a borzasi kacsanevelőn. 1986. aug. 28. Hortobágy-Halastó mellett. Minden alkalommal 1–1 pld.

Pajzsos cankó – *Philomachus pugnax* (L.). A legtömögesebben átvonuló parti madár, február–május és augusztus–november között. Egy 1985-ben végzett felmérés szerint április elején minimum 50–60 000, maximum 180–200 000-re tehető a Hortobágy és környékének valamennyi partimadárélőhely-típusára kiterjedő pajzsoscankó-vonulás mennyisége. 1974-ben a kunmadarasi pusztán fészkelte (*Horváth–Szabó*, 1981). Rendszeres, tömeges átnyaralása során további fészkelése nincs kizárva. Késő ősszel (november eleje) jellegzetes az őszi gabonátáblakon táplálkozó, vegyes kékgalamb-, bíbic-, seregély- és pajzsoscankó-tömeg.

Gólyatölcs – *Himantopus himantopus* (L.). Szikes tavak, elhagyott kacsanevelők, késő tavasszal előntött mocsárrétek, árasztások, hígtrágya-szikkasztók alkalmi fészkelője (*Kovács*, 1984). Vonulása sem rendszeres. Legnagyobb egyedszáma 1977-ben volt, a Kis-Jusztuson megtalált, 5 párból álló telepe (*Kovács*, 1978).

Gulipán – *Recurvirostra avosetta* (L.) 1971. évi első hortobágyi fészkelése óta lassan terjeszkedő faj (*Fintha*, 1978). Költése száraz, szikes tavaknál, elhagyott víziszárnyas-nevelőkön, száraz halastómedrekben, mocsárkotrások zátonyaiban, belvízen, szántókon fordul elő. 1983-tól már 40 pár fölötti mennyiségben

fészkel. Nyár közepe után a nagyobb halastavak lecsapolt medrében 100–120 pld. is megfigyelhető.

Laposcsőrű víztaposó – *Phalaropus fulicarius* (L.). Régi adatát *Udvardy* (1941) említi. 1986 tavaszáról több megfigyelő is jelezte előfordulását a hortobágyi halastavon.

Vékonycsőrű víztaposó – *Phalaropus lobatus* (L.). Rendszeres, de kis számú júliusi–szeptemberi átvonuló. Egyesével-kettesével, de néha 3–4 pld.-os kis csapatokban (család?!) is észleltem. Árasztások, nyílt vizű mocsarak, kacsanevelők, szikes tavak, leeresztett halastavak vizein is megjelenik. Tavaszról egyetlen áprilisi adata ismert.

Ugartyúk – *Burhinus oedicnemus* (L.). Jellegzetes vaksziki fészkelő. 1963-as első megjelenése óta a Hortobágy száraz szikeseinek rendszeres költőmadara (*Szabó*, 1981). 1985-ben 12, 1986-ban 10–11, 1987-ben 13–15, 1988-ban 15–16 pár mutatkozott, illetve költött. E fajról a részletesebb megfigyeléseimet külön közleményem tárgyalja (*Kovács*, 1986, 1989). Legnagyobb vonuló csapata 1977-ben 11 pld., 1988-ban 19 pld. (októberi adatok).

Székicsér – *Glareola pratincola* (L.). A száraz puszta szikfoltjain, néha vaksziken, víznyomta szántókon (napraforgó, kukorica) költ. Fészkelése előfordult agyagos kubikgödörökben, elhagyott kacsanevelők trágyakérgén, mocsárkotrás zátonyán is. Állománya csekély, a 23–25 párt ritkán haladja meg. Mélyvizek fölött repülve szívesen táplálkozik.

Feketeszárnyú székicsér – *Glareola nordmanni* (Fisher.) Igen ritka fészkelő. 1973-ban a Kunmadarasi pusztán, 1979–80-ban Nyírőlapos közelében költött 1–1 pár (*Szabó*, 1974, 1981). Költőhelye a száraz, szikes gyeppel zártabb állományában volt.

Irodalom – References

- Bodnár M.–Kovács G.* (1983): Faunisztikai adatok a Csécsi halastóról. *Mad. Táj.* 1983/1–2. 27–28.
- Ecsedi Z.–Szondi T.* (1987): Tengeri partfutó előfordulása a balmazújvárosi Nagy sziken. *Mad. Táj.* 1987/1–2. 34–35.
- Fintha I.* (1978): Gulipán a Hortobágyon. *Term. Világa.* 1. 25–26.
- Horváth L.–Szabó L. V.* (1981): The Ornithology of the Hortobágy. In: *The Fauna of the Hortobágy National Park.* 391–407.
- Keve A.* (1984): Magyarország madarainak névjegyzéke. 1–100.
- Konyhás S.* (1988): Aranylilék nagyszámú tavaszi átvonulása a Hortobágyon. *Mad. Táj.* 1988/1–4. 29.
- Kovács G.* (1978): Gólyatöcs a Hortobágyon. *Aquila*, 84. 150.
- Kovács G.* (1982): Kis lile fészkelése a Hortobágyon. *Aquila*, 87., 129.
- Kovács G.* (1982): Az 1982-es tavaszi limikolavonulás. *Mad. Táj.* 1982/14. 283–286.
- Kovács G.* (1983): Megfigyelések az ujjaslile (*Pluvialis squatarola*) tiszántúli előfordulásáról. *Mad. Táj.* 1983/3–4. 88–91.
- Kovács G.* (1984 a): A balmazújvárosi Nagyszik madárvilága. *Hajdúsági Múz. Évk.* 5–18. Hajdúböszörmény.
- Kovács G.* (1984 b): Az árasztások hatása a Hortobágy madárvilágára. *Aquila*, 91. 163–176.

- Kovács G. (1984 c): A hortobágyi halastavak madárvilága 10 év megfigyelései alapján. *Aquila*, 91. 21–46.
- Kovács G. (1985): Az aranylile hortobágyi vonulása. *Aquila*, 92. 97–103.
- Kovács G. (1986 a): A havasi lile (*Eudromias morinellus*) hortobágyi vonulása, 1974–85. Előadás a MME II. tudományos ülésén, Szeged, 1986. ápr. 12. Megjelenés alatt.
- Kovács G. (1986 b): Megfigyelések a tavi cankó (*Tringa stagnatilis* Bechst.) hortobágyi és bihari előfordulásáról, 1974–1986. *Mad. Táj*. 1986/4. 16–19.
- Kovács G. (1986 c): Megfigyelések az ugartyúk (*Burhinus oedicnemus*) viselkedéséről és táplálkozásáról a HNP délnyugati részén. *Mad. Táj*. 1986/2–3. 53–55.
- Kovács G.–Konyhás S. (1986): A havasi lile 1986-os vonulása. *Mad. Táj*. 1986/4. 16–19.
- Kovács G. (1987): Limikolák megjelenése szántó traktort követő madáregyüttesben. *Mad. Táj*. 1987/3–4. 22.
- Kovács G. (1988 a): A Hortobágy madárvilágának öko-faunisztikai vizsgálata, 1971–86. In: *Tudományos kutatások a Hortobágyi Nemzeti Parkban* (Szerk.: Tóth Albert), 113–206.
- Kovács G. (1988 b): Faunisztikai adatok az 1987-es nyár végi–ősz hortobágyi madármozgalomról. *Mad. Táj*. 1988/1–4., 35–37.
- Kovács G. (1989): Ugartyúk kétszeri költése 1987-ben. Megfigyelések az ugartyúk fiókaneveléséről 1988-ban. *Mad. Táj*. 1989/1–2. 51–52.
- Szabó L. V. (1974): Feketeszárnyú székicsér fészkelése a Hortobágyon. *Aquila*, 80–81., 55–72.
- Szabó L. V. (1981): Ugartyúk (*Burhinus oedicnemus*) a Hortobágyon. *Hajd. Múz. Évk.* 4. 5–30. Hajdúböszörmény.
- Udvardy M. (1941): A Hortobágy madárvilága. *Tisia*, 5. 1–80.

A szerző címe:
dr. Kovács Gábor
H-5363 Nagyván
Bem apó u. 1.

Resumé

Nesting and migration of shore birds on the Hortobágy

Dr. Gábor Kovács

This paper describes 41 shore bird species on the basis of 17 years of personal observation (1971–88) supplemented by 4 additional species (recently observed or reported by others). In the first part of the study the occurrence of waders on steppe habitats is analysed. Most species occurred on fish-ponds (37+1), inundations (36), marsh areas (31) and on sodic-ponds (29+1). The habitat types, detailed characterization of the various species, with dates of occurrence in the cases of rare species and chronology of migration, as well as the maximum and minimum numbers, are mentioned.